

Research Article

A Model of the Relationship between Political Education and Religious and Moral Education in the Thought and Manner of Leadership of Qasem Soleimani (based on Quranic Teachings with a Focus on Imam Ali's Viewpoint)

Zeinab Rostaminasab Dolatabad^{1*}, Morad Yari Dehnavi^{2*}, Seyed Hamid Reza Alavi³

Abstract

The present study aimed to propose a model for the relationship between political education and religious and moral education in the thought and manner of leadership of Qasem Soleimani, as a model governor and leader, according to the characteristics of a leader educated based on Quranic teachings with a focus on Imam Ali's (AS) viewpoint. To this end, first, the dimensions of political, religious and moral education of the character under study were extracted from valid resources about him. The data were then extracted, coded and explained using thematic analysis. Thereafter, with a comprehensive view, a model of the relationship between Qasem Soleimani's political education and his religious and moral education has been explained with the fundamental concept of "political activism and governing in the light of religion and morality". The results showed that the political dimension of the leadership of Qasem Soleimani includes certain characteristics such as awareness and presence in the public arena, nonpartisanship, fighting against oppression, seeking for justice, etc. while striving for leading a clean political life. The religious dimension of his leadership includes components such as having purely spiritual beliefs and living in the light of faith, and the moral dimension of his leadership is based on characteristics such as adherence to righteous deeds and moral virtues influenced by Imam Ali's (AS) point of view which is based on the Quranic teachings. The results, with an integrative view of the dimensions of Qasem Soleimani's leadership in his model of education revealed that his deep and authentic religious and moral life was the basis of his political life and leadership as if his presence and action in the public arena and community were in accordance with his deep religious and moral beliefs.

1. Instructor, University of Jiroft (Taking sabbatical leave from the University of Jiroft to Shahid Bahonar University of Kerman), Ph.D. Candidate in Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran

2. Associate Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran

3. Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran

Keywords: Qasem Soleimani, Political, Religious and Moral Education, Quranic Teachings, Imam Ali's Viewpoint, Model

How to Cite: Rostaminasab Dolatabad Z, Yari Dehnavi M, Alavi SHR., A Model of the Relationship between Political Education and Religious and Moral Education in the Thought and Manner of Leadership of Qasem Soleimani (based on Quranic Teachings with a Focus on Imam Ali's Viewpoint), Journal of Quranic Studies Quarterly, 2025;16(63): 161-184.

الگوی نسبت تربیت‌یافتگی سیاسی با تربیت‌یافتگی دینی و اخلاقی در اندیشه و منش زمامداری شهید سلیمانی (مبتنی بر آموزه های قرآنی با تأکید بر دیدگاه امام علی (ع))

زینب رستمی نسب دولت آباد^۱، مراد یاری دهنوی^۲، سیدحمیدرضا علوی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر، ارائه الگوی نسبت تربیت‌یافتگی سیاسی با تربیت‌یافتگی دینی و اخلاقی در اندیشه و منش زمامداری قاسم سلیمانی - به مثابه یک حاکم و زمامدار الگو - با نظر به شاخصه های زمامدار تربیت یافته مبتنی بر آموزه های قرآنی با تأکید بر دیدگاه امام علی (ع) است؛ بدین منظور، ابتدا ابعاد تربیت‌یافتگی سیاسی، دینی و اخلاقی شخصیت مورد پژوهش از منابع معتبر درباره وی با روش تحلیل مضمون، استخراج، کدگذاری و تبیین گردیده اند؛ سپس در یک نگاه جامع، الگوی نسبت تربیت‌یافتگی سیاسی قاسم سلیمانی با تربیت‌یافتگی دینی و اخلاقی ایشان، با مفهوم بنیادین «کنش‌ورزی سیاسی و زمامداری در پرتو دین‌داری و اخلاق‌گرایی» بیان شده است. نتایج تفکیکی پژوهش نشان می‌دهد که بُعد سیاسی زمامداری شخصیت مورد پژوهش، مشتمل بر شاخصه‌هایی اساسی چون بیداری و حضور در صحنه و میدان اجتماع، عملکرد فراجناحی، ظلم‌ستیزی، عدالت‌ورزی، و ... با بستر زیست پاک سیاسی است. بُعد دینی زمامداری ایشان، دربردارنده مؤلفه‌هایی مانند برخورداری از اعتقادات و باورهای اصیل معنوی و زیست ایمانی در پرتو آنهاست. بُعد اخلاقی زمامداری او، حاوی شاخصه‌هایی چون تقید به اعمال صالح و فضایل اخلاقی؛ متأثر از دیدگاه امام علی (ع) که مبتنی بر آموزه های قرآنی است. نتایج با هم‌نگری ابعاد تربیت‌یافتگی زمامداری قاسم سلیمانی نشان می‌دهد که در الگوی تربیت‌یافتگی وی، زیست ایمانی و اخلاقی عمیق و اصیل ایشان، بنیاد و اساس زیست سیاسی و زمامداری او بوده است؛ چنانچه گویی حضور و کنش در میدان و اجتماع برای او، منطبق با باورهای عمیق دینی و اخلاقی بوده است.

۱. مربی دانشگاه جیرفت، مأمور به تحصیل در دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

۲. دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

۳. استاد، گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

واژگان کلیدی: قاسم سلیمانی، تربیت‌یافتگی سیاسی، دینی و اخلاقی، آموزه‌های قرآنی، دیدگاه امام علی(ع)، الگو

مقدمه و بیان مسئله

تربیت سیاسی به مفهوم شکوفاسازی استعدادهای زمامداری و مدیریتی فرد، همراه با پرورش ارزش‌های دینی و اخلاقی، فرایندی فراگیر و عمومی است که به‌منظور تربیت شهروندان مسئول، وظیفه‌شناس و پرورش زمامداران و کارگزاران کاردان، شایسته در اداره امور جامعه است (جمالی، ۱۳۸۶: ۱۷)؛ بنابراین، تربیت و سیاست با یکدیگر رابطه متقابل دارند و از همدیگر تأثیر می‌پذیرند؛ اما از آنجا که سیاست در جامعه در قالب رفتارهای سیاسی نمود پیدا می‌کند و تربیت هم برای تغییر و اصلاح رفتار است، تربیت می‌تواند در بهبود رفتارهای سیاسی نقش اساسی ایفا کند؛ چنانکه امروزه، رهبران سیاسی، زمامداران و کارگزاران جوامع مختلف، خواه‌ناخواه از تربیتی خاص برخوردارند و براساس اندیشه‌های دینی و اخلاقی و سیاسی مشخصی رفتار می‌کنند (عمیدزنجانی، ۱۳۸۷: ۵۶). در آموزه‌های قرآنی و در اندیشه سیاسی امام علی(ع)، تلفیق تربیت دینی و اخلاقی از شروط لازم مدیریت و زمامداری است؛ زیرا از منظر ایشان، مدیر و حاکم ناآگاه و بی‌تقوا، جامعه را به فساد و گمراهی می‌کشانند. ایشان در این زمینه می‌فرماید: «لَا الْجَاهِلُ فَيُضِلُّهُمْ بِجَهْلِهِ؛ نباید نادان بر ناموس، جان و مال مسلمانان حاکم شود؛ چراکه آنها را به گمراهی می‌برد» (نهج البلاغه، خطبه ۱۳۱) و در جای دیگر می‌فرماید: «لَا يَهْلِكُ عَلَى التَّقْوَى سِنْخٌ أَضِلُّ وَلَا يَظْلُمُ عَلَيْهَا زَرْعٌ قَوْمٍ؛ آن چه بر اساس تقوا پایه گذاری شود، نابود نگردد. کشتزاری که با تقوا آبیاری شود، تشنگی ندارد» (نهج البلاغه، خطبه ۱۶). «إِنَّ التَّقْوَى مَطَايَا ذُلٍّ حُمِلَ عَلَيْهَا أَهْلُهَا وَ أُعْطُوا أَرْمَتَهَا فَأَوْرَدَتْهُمْ الْجَنَّةَ؛ چرا که تقوا، چونان مرکب‌های فرمانبرداری هستند که سواران خود را، عنان بر دست، وارد بهشت جاویدان می‌کنند» (همان، خطبه ۱۶).

بنابراین می‌توان گفت که هدف تربیت سیاسی در نهج البلاغه مبتنی بر آموزه‌های قرآنی، تربیت عموم مردم بخصوص نسل جوان بر اساس معیارها، اصول اخلاق قرآنی و اسلامی است. هر گاه زمامدار و کارگزار نظام اسلامی در هر مقامی، از ویژگی‌های دینی و اخلاقی مورد قبول اسلام برخوردار باشد، یقیناً در راه خدا و قرآن قدم برمی‌دارد و از ارزش‌های اسلامی دفاع می‌کند؛ بدین ترتیب، تربیت سیاسی در نظام جمهوری اسلامی از اولویت و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا اولاً با توجه به قشر عظیم جوان و نوجوان جامعه و پایین بودن سن قانونی رأی‌دهندگان، آرای نسل جوان، نقش مهمی در تعیین مسئولان اجرایی و قانونگذار کشور و به تبع آن، سیاست‌های کلی

نظام دارد؛ ثانیاً، جمهوری اسلامی ایران بیش از هر کشوری در معرض تهاجم فرهنگی، ظلم و استبداد قرار دارد؛ از این رو، وظیفه همه ملت بخصوص نسل جوان است که با اطلاع کامل از فرهنگ، ارزش‌های اسلامی و ظلم، استبداد در برابر ترفندهای بیگانگان بایستد و از نظام مقدس اسلامی دفاع کند. این‌گونه اطلاعات و آگاهی‌ها را می‌توان از طریق تربیت سیاسی فراگیر و بر اساس مبانی دینی و اخلاقی قرآنی و متناسب با نیازهای جامعه به نسل جوان ارائه داد.

به نظر می‌رسد که تربیت سیاسی زمامداران در کشور ما، آنطور که شایسته است، بطور رسمی و نظاممند مورد توجه قرار نمی‌گیرد؛ از این رو لازم است که مسئولان نظام آموزشی کشور، به این امر مهم توجه نموده و شرایط لازم را برای تربیت سیاسی نیروهای کاردان و شایسته فراهم نمایند تا افراد مناسبی برای اداره جامعه تربیت شوند. عدم توجه به تربیت سیاسی نسل جوان، دو پیامد منفی دارد؛ یکی، بی‌اعتنایی جوانان نسبت به سرنوشت کشور و دیگری، آسیب‌پذیری آنان در برابر تهاجم فرهنگی و تبلیغات بیگانگان که ممکن است به فریب آنان و ابزارشدن در دست دشمنان بینجامد (جمالی، ۱۳۸۶: ۱۷۱). امام علی (ع) در دوره حکومت چندساله خود و حتی قبل از آن، به این مهم توجه جدی داشت و افرادی را در دو بُعد دین و اخلاق، آن‌گونه تربیت کرد که در اداره امور جامعه، جز رضای خدا و خدمت به مردم به چیزی نمی‌اندیشیدند. یاران صدیق و با وفای امام علی (ع) عابدانی بودند در نهایت خضوع، اخلاص و بندگی؛ مجاهدانی خستگی‌ناپذیر و مدیرانی بسیار جدی و دقیق و در مورد بیت‌المال سخت‌گیر و پارسا. سیره حضرت علی (ع) و یاران صدیق ایشان گواه روشن این مدعاست.

نهج‌البلاغه، سخنان امیرالمؤمنین، علی (ع) است که ضمن بیان معیارهای اخلاقی، روش‌های عملی فراوانی را درباره تربیت افراد و تقویت پایه‌های فضایل اخلاقی آنان ارائه می‌دهد. نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی علی (ع) به زمامداران، حاکی از اهتمام آن حضرت به تربیت سیاسی بر اساس مبانی دینی و اخلاقی کارگزاران است؛ بخصوص عهدنامه امام علی (ع) به مالک اشتر، برنامه مدونی از نظام اسلامی در همه ابعاد است که به‌کارگیری آن در تربیت سیاسی، دینی و اخلاقی کارگزاران حکومتی ضروری است؛ زیرا در این عهدنامه، سیاست توأم با دین و اخلاق ارائه شده که در تربیت و اصلاح زمامداران بسیار مؤثر است و در واقع، به‌منزله قانون اساسی نظام اسلامی است. با توجه به اینکه شخصیت مورد پژوهش، قاسم سلیمانی، نمونه برجسته‌ای از تربیت‌شدگان انقلاب اسلامی متأثر از دیدگاه امام علی (ع) که مبتنی بر آموزه‌های قرآنی است، به نظر می‌رسد که واکاوی الگوی نسبت تربیت‌یافتگی سیاسی با تربیت‌یافتگی دینی و اخلاقی در اندیشه و منش زمامداری ایشان بتواند در تربیت حاکمان و زمامداران شایسته جامعه اسلامی-ایرانی، برای ما الهام‌بخش و تأثیرگذار باشد؛ بنابراین، مسئله پژوهش حاضر آن است که الگوی

نسبت تربیت‌یافتگی سیاسی با تربیت‌یافتگی دینی و اخلاقی در اندیشه و منش زمامداری شهید سلیمانی (مبتنی بر آموزه های قرآنی با تأکید بر دیدگاه امام علی (ع)) چیست؟

پیشینه پژوهش

محققان سابق درباره موضوع و مسئله این پژوهش، پژوهش‌هایی انجام داده‌اند که در ذیل، برخی از آنها که ارتباط بیشتری با مسئله این تحقیق دارند، بیان و بررسی می‌شوند:

طهماسبی و همکارانش (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «سلیمانی عزیز» سعی کرده‌اند که تصویرگر ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری قاسم سلیمانی باشند؛ بشارت و ابراهیمی و رکیانی (۱۴۰۰) در «الگوی سبک زندگی ایرانی-اسلامی در مکتب حاج قاسم سلیمانی» به این نتیجه دست یافته‌اند که سبک زندگی ایشان مبتنی بر نگاه توحیدی به عالم، ولایت‌مداری و معادباوری بوده‌است؛ امینی و همکارانش (۱۳۹۹) در «تبیین منظومه (اعتقادی/رفتاری) سپهبد شهید، حاج قاسم سلیمانی به‌عنوان حکمران اسلامی» به این نتیجه دست یافته‌اند که اصولاً زمامداران اسلامی برخلاف الگو غربی، باید علاوه بر رعایت شاخصه های مدیریتی متخلّق به مؤلفه‌های اعتقادی و رفتاری متعالی، بر موازین اخلاقی و شرعی اسلام نیز منطبق باشد؛ عرفانی‌فر (۱۳۹۹) در «نقش راهبردی حاج قاسم سلیمانی در شکل‌گیری محور مقاومت و مدیریت توحیدی آن» به این نتیجه رسیده‌است که ایشان با داشتن تفکر نظامی و استراتژیک و مانند یک دیپلمات زیرک، به‌عنوان نیرویی فعال در سیاست خارجی کشورمان، نقشی مهم ایفا می‌کرد و برای جمهوری اسلامی تنها یک فرمانده نظامی نبود، بلکه نماد «محور مقاومت» بود که پایه‌های جمهوری اسلامی بر آن بنا شده‌است.

از آنجا که عمده پژوهش‌های انجام‌شده درباره قاسم سلیمانی با نگاه تک‌بعدی به برخی از ابعاد شخصیت ایشان انجام شده‌اند و پژوهش با نگاه کل‌گرایانه به ابعاد شخصیت ایشان و نسبت آنها با یکدیگر، انجام نشده‌است. از این رو ضرورت دارد پژوهشی با این رویکرد انجام شود تا بتواند در زمینه چگونگی تربیت حاکمان و زمامداران شایسته جامعه اسلامی-ایرانی، الهام بخش نظام تعلیم و تربیت رسمی ما باشد.

روش پژوهش

در بررسی و شناسایی ابعاد تربیت‌یافتگی (بُعد سیاسی، دینی و اخلاقی) شخصیت قاسم سلیمانی، متناسب با مسئله و هدف این پژوهش، از «روش تحلیل مضمون» استفاده شد که روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است؛ این روش، داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. در تحلیل مضمون، واحد تحلیل،

بیشتر از یک کلمه یا اصطلاح است و به بافت داده‌ها و نکات ظریف آنها بیشتر توجه می‌شود؛ همچنین این روش از شمارش کلمات و عبارات آشکار فراتر می‌رود و بر شناخت و توضیح ایده‌های صریح و ضمنی تمرکز می‌کند (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰، ۱۶۴-۱۶۳). در این روش، بر اساس روندی مشخص، ابتدا مضامین پایه‌ها (کدها و نکات کلیدی متن: کدهای باز)، مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تخلیص مضامین پایه: کدهای محوری) و آنگاه مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به‌مثابه کل: کدهای انتخابی) تدوین می‌شوند و سپس مورد تبیین و تفسیر قرار می‌گیرند. این روند در تحلیل داده‌های این پژوهش استفاده شد؛ بدین‌صورت که ابتدا از تلخیص و ترکیب نکات کلیدی ناظر به جلوه‌های تربیت‌یافتگی (بُعد سیاسی، دینی و اخلاقی) شخصیت قاسم سلیمانی، کدها یا مضامین پایه تدوین شدند؛ سپس از کنار هم قرار دادن و بررسی تفاوت‌ها و تشابهات معنایی کدها یا مضامین پایه‌ها، کدها یا مضامین محوری تشکیل شدند و در نهایت، از گروه‌بندی مضامین / کدهای محوری، مضامین / کدهای فراگیر ناظر به ابعاد تربیت‌یافتگی سیاسی، دینی و اخلاقی شخصیت قاسم سلیمانی شکل گرفتند؛ در ادامه، یافته‌های پژوهش طی تشکیل و تدوین این مضامین سه-گانه بیان می‌شوند و مورد تحلیل، تفسیر قرار می‌گیرند و الگویی ناظر به نسبت این ابعاد تربیت-یافتگی ارائه و تبیین می‌شود. برای تأمین اعتبار یافته‌های پژوهش، تحلیل و تفسیر داده‌ها، به‌صورت گروهی انجام شده‌است؛ بدین معنا که نویسندگان مقاله، فرآیند تحلیل داده‌ها را بارها بازخوانی و اصلاح کرده‌اند تا در مورد آنها اشتراک‌نظر حاصل شود. این روش، یکی از شیوه‌های تأمین اعتبار در پژوهش تحلیل مضمون است (همان، ۱۸۷).

یافته‌های پژوهش

از تحلیل گزاره‌ها و مضامین ناظر به ویژگی‌های سیاسی، دینی و اخلاقی زمامدار تربیت‌یافته، قاسم سلیمانی و نسبت آن با زمامدار تربیت‌یافته در مکتب اسلام مبتنی بر آموزه‌های قرآنی با تأکید بر دیدگاه امام علی (ع) در اسناد چاپی به عنوان منبع پژوهش، کدهای باز یا مضامین پایه / کدگذاری محوری یا مضامین سازمان‌دهنده / کدگذاری انتخابی یا مضامین فراگیر پژوهش تشکیل شدند که در ذیل بیان و تبیین می‌شوند. شایان ذکر است که در همه جدول‌های کدهای باز، با توجه به محدودیت حجم مقاله، تنها نمونه‌ای بیان شده‌است.

جدول ۱. نمونه‌ای از کدهای باز (مضامین پایه)؛ ویژگی‌های سیاسی زمامدار تربیت‌یافته، قاسم سلیمانی

عبارات کلیدی اسناد چاپی	کدگذاری باز؛ مضامین پایه
پرهیز از فساد و تبعیض اجتماعی و عدم انتخاب مسئولان با نگاه جناحی و حزبی (کرد فیروز جانی و رکنی لموکی، ۱۴۰۱: ۱۱۹-۱۱۸).	عدم فساد عدم تبعیض عملکرد فراجناحی آشتی طلب
قاسم سلیمانی یک مسلمان شیعه ایرانی نبود؛ یک ابرمرد بود. کسی که آرامنه و آشوری و ایزدی‌های و مسیحیان سوریه را از دست داعش نجات داده بود. کار نداشت طرف سنی است یا شیعی، مسیحی است یا دین دیگری دارد. کار داشت به اینکه جان و مال و ناموسشان دست اجنبی جماعت نیفتد. کار داشت به امنیت منطقه. کار داشت به برقراری حکومت عدل الهی در جهان» (یوسف زاده، ۱۳۹۹: ۱۱۷)	مبارزه با دشمن مقاومت در مقابل دشمن وحدت در جهان برقراری امنیت گسترش عدالت
ایشان با تلاش و جدیت در صحنه انقلاب و جنگ تا لحظه شهادت حضور یافتند» (شیرازی، ۱۴۰۰: ۱۱۰).	حضور در صحنه جنگ مقاومت در جنگ
قاسم سلیمانی می‌گوید: در جنگ ۳۳ روز (لبنان)، شروط حزب الله برای پایان جنگ را پذیرفتید» (کرد فیروز جانی و رکنی لموکی، ۱۴۰۱: ۱۷۸).	برخورد قاطعانه با دشمن
برای روستاییان فقیر، زمین‌گیران، بی‌سرپرستان و ... چه در ایران، چه در جنگ؛ آذوقه و اسکان و غیره تهیه می‌کرد و در اختیارشان قرار می‌داد» (شیرازی، ۱۴۰۰: ۶۸).	رسیدگی به طبقه ضعیف (نیازمندان، زمین‌گیران، بی‌سرپرستان و دردمندان)
قاسم در مطب، برای ویزیت شدن خود و خانواده و نزدیکانش نوبت را رعایت می‌کرد» (کرد فیروز جانی و رکنی لموکی، ۱۴۰۱: ۱۴۲).	احقاق حق مردم ضایع نکردن حق دیگران
امام علی (ع) می‌فرماید: «عدل و عدالت، هر چیزی را در جای خود می‌نهد» (نهج البلاغه، حکمت ۴۳۷).	آغازگر نبودن جنگ
امام علی (ع) می‌فرماید: «با دشمن جنگ را آغاز نکنید تا آنها شروع کنند» (همان، نامه ۱۴).	پرهیز از خونریزی
اگر درباره چیزی [از احکام و امور مادی و معنوی و حکومت و جانشینی پس از پیامبر] نزاع داشتید، به خدا و پیامبر ارجاع دهید (نساء: ۵۹)	همراستا و متحد با رسول خدا و ائمه حق و زمامداران مسیر الهی بودن
خداوند امت اسلامی را دعوت می‌کند که در راه خدا و مستضعفان پیکار کنند؛ (النساء: ۷۶)	در راه خدا و مستضعفان پیکار کردن

جدول ۲. کدگذاری محوری و انتخابی ویژگی‌های سیاسی زمامدار تربیت‌یافته، قاسم سلیمانی

مقوله (کد انتخابی)	کدهای محوری	کدگذاری باز؛ مضامین پایه
تربیت‌یافتگی سیاسی	بیداری و حضور در صحنه جنگ، عملکرد فراجناحی، زیست پاک سیاسی، ظلم‌ستیزی، عدالت‌ورزی، تلاش برای وحدت و استواری و امنیت جامعه	تلاش برای جلوگیری از فتنه و اجنایات- مشارکت در نابودکردن داعش- عدم ستمگری- احتراز از تعدی به مال و جان انسان‌های بی‌دفاع- نداشتن فساد- عدم تبعیض- عملکرد فراجناحی- آشتی‌طلبی- مبارزه با دشمن- مقاومت در مقابل دشمن- تلاش برای وحدت در جهان- برقراری امنیت- تلاش برای گسترش عدالت- حضور در صحنه جنگ تا لحظه شهادت- مقاومت در جنگ- فعالیت در جنگ نرم- برخورد قاطعانه با دشمن- عدم ارتباط با دشمن اسلام و انسانیت- تشویق و ترغیب دیگران به مجاهدت- رسیدگی به طبقه ضعیف (نیازمندان، زمین‌گیران، بی‌سرپرستان و دردمندان)- اجتناب از سوءاستفاده نزدیکان از امتیازخواهی- احقاق حق مردم- یادآوری و ستایش کارهای مهم فرماندهان- تنبیه نیروهای نظامی متخلف- داشتن انصاف- ضایع نکردن حق دیگران- آغازگر نبودن در جنگ- پرهیز از خونریزی

تبیین روایت تربیت‌یافتگی سیاسی زمامداری قاسم سلیمانی با نظر به ماهیت زمامدار تربیت‌یافته مبتنی بر آموزه‌های قرآنی با تأکید بر دیدگاه امام علی (ع)

چنانکه نتایج پژوهش در جدول شماره (۲) نشان می‌دهد، بیداری و حضور در صحنه جنگ، عملکرد فراجناحی، زیست پاک سیاسی، ظلم‌ستیزی، عدالت، تلاش برای وحدت و استواری حکومت، از شاخصه‌های مهم تربیت‌یافتگی سیاسی زمامداری شخصیت مورد پژوهش است. این شاخصه‌ها دربرگیرنده ویژگی‌هایی چون جلوگیری از جنایات، احتراز از تعدی به مال و جان انسان‌های بی‌دفاع، برقراری امنیت، گسترش عدالت و ... هستند که در جدول بدانها اشاره شده است.

قاسم سلیمانی مصداق آیه «یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اُولی الامر منکم ...»^۱ (نساء، ۵۹) است که به‌عنوان زمامدار و فرمانده سپاه قدس در حکومت اسلامی منصوب شد. وی نشان ذوالفقار را که بالاترین مدال افتخار جمهوری اسلامی ایران است، به پاس رشادت‌ها و فداکاری‌های فوق‌العاده، حضور در صحنه با وجود جراحت تا آخرین لحظه جنگ و موفقیت در فرماندهی، از دست فرمانده معظم کل قوا، امام خامنه‌ای دریافت کرد. ایشان اولین فرماندهی است که پس از انقلاب، مفتخر به دریافت این نشان شده است. پیش از این نیز، به دلیل فرماندهی لشکر ۴۱ ثارالله در سال‌های دفاع مقدس، سه نشان فتح دریافت کرده بود (رستمی نسب، ۱۴۰۰:

۱. «ای کسانی که ایمان آورده اید! اطاعت کنید خدا را و اطاعت کنید پیامبر خدا را و صاحبان امر را و ...».

۲۷). قاسم سلیمانی، مشخصه‌های مهم اسلام ناب را در نظریه رهبری، ظلم‌ستیزی، عدالت‌خواهی، دفاع از مظلومان، امیدبخشی و از بین بردن ترس می‌داند. ایشان درباره عدالت در عرصه مدیریت و زمامداری می‌گوید: «ممکن است در مدیریت نتوانیم معجزه کنیم؛ اما می‌توانیم رضایتمندی، عدالت‌محوری، هم‌زیستی، اخوت و مثل هم‌بودن را ایجاد کنیم».

ایشان به آنچه می‌گفت، ایمان داشت و خود در همه عرصه‌های زندگی عدالت‌محور بود و هیچ‌گاه از مسیر عدالت خارج نشد. همین حرکت در مسیر عدالت و فراجناحی‌بودن، او را به شخصیتی بین‌المللی تبدیل و مکتب او را فراگیر و فرامرزی کرد تا جایی که سردار سپاه اسلام، امروز به‌عنوان شخصیتی ممتاز در میان عدالت‌خواهان، به‌ویژه ملت‌های منطقه و جبهه مقاومت شناخته می‌شود (کرد فیروز جانی و رکنی لموکی، ۱۴۰۱: ۱۱۹-۱۱۸). آنجا که هانیبال خوری، مسیحی سوری در پاسخ به توجیه کشتن قاسم سلیمانی که خطری برای مسیحیان سوریه است، می‌گوید: «شهید سلیمانی ما مسیحیان را از دست داعش نجات داد! آن جنایتکاران جنگی تشنه ی خون که در واشنگتن هستند خوششان بیاید یا نیاید، ما مسیحیان سوریه بدون ایشان توسط تروریست‌های آمریکا قتل عام می‌شدیم. ما هرگز او را فراموش نمی‌کنیم» (یوسف زاده، ۱۳۹۹: ۱۱۷).

«در عین حال، ایشان در اقدامات و عملیات‌های مختلف به جنگ و خونریزی، کشورگشایی و سلطه‌گری و حکمرانی به دیگران فکر نمی‌کرد، بلکه یاریگر مردم آزادی‌خواه و آزاده جهان بود» (افشار، ۱۴۰۰: ۱۷۸)؛ ولی در مقابل آمریکا و اسرائیل که خود را متمن جلوه می‌دهند و روزگار خویش را «عصر نور» می‌نامند، با تلاش و جدیت در صحنه انقلاب و جنگ تا لحظه شهادت، هول‌انگیزترین و وحشت‌زاترین رفتار را داشتند؛ زیرا آنها ظالم‌ترین حکومت استبداد را دارند (یوسف‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۳۲-۱۳۱). عدالت ایشان فقط در حضور دائم در صحنه جنگ و برخورد محکم با دشمن و دفاع از مظلوم نبود؛ بلکه برای روستاییان فقیر، زمین‌گیران، بی‌سرپرستان و ... چه در ایران، چه در جنگ؛ آذوقه و اسکان و غیره تهیه می‌کرد و در اختیارشان قرار می‌داد (شیرازی، ۱۴۰۰: ۶۸). همچنین در مورد تبعیض قائل‌نشدن ایشان در بین نزدیکانشان می‌گوید: «برای ویزیت شدن خود و خانواده و نزدیکانش در مطب و بیمارستان نوبت را رعایت می‌کردند» (کرد فیروز جانی و محمدتقی رکنی لموکی، ۱۴۰۱: ۱۴۲).

با بررسی کلام امام علی (ع) در نهج‌البلاغه و آموزه‌های قرآن کریم به نظر می‌رسد که زمامداری در بُعد تربیت سیاسی قاسم سلیمانی با تأثیرپذیری از سخنان ایشان که مبتنی بر آموزه‌های قرآن انجام می‌شده است. امام علی (ع) می‌فرماید: «وَإِيْمُ اللَّهِ لَا تُصَفِّى الْمَظْلُومُ مِنْ ظَالِمِهِ وَ لَا قُوْدَنَّ الظَّالِمُ بِخِزَامَتِهِ، حَتَّى أُوْرِدَهُ مِنْهَلِ الْحَقِّ وَ إِنْ كَانَ كَارِهًا؛ به خدا سوگند! داد مظلوم را از

ظالم می گیرم و افسار ظالم را می کشم تا وی را به آبشخور حق وارد سازم؛ هر چند کراهت داشته باشد» (نهج البلاغه، خطبه ۱۳۶) و نیز می فرماید: «و سُلِّ (علیه السلام) أَیُّهُمَا أَفْضَلُ، الْعَدْلُ أَوْ الْجُودُ؟ فَقَالَ (علیه السلام): الْعَدْلُ يَصْعُقُ الْأُمُورَ مَوَاضِعَهَا، وَ الْجُودُ يُخْرِجُهَا مِنْ جِهَتِهَا؛ وَ الْعَدْلُ سَائِسٌ غَاثٌ، وَ الْجُودُ غَارِضٌ خَاصٌّ؛ فَالْعَدْلُ أَشْرَفُهُمَا وَ أَفْضَلُهُمَا؛ از امام علی (ع) پرسیدند: عدل برتر است یا بخشش؟ آن حضرت فرمود: عدل و عدالت هر چیزی را در جای خود می نهد؛ در حالی که بخشش آن را از جای خود خارج می سازد. عدالت، تدبیر عمومی مردم است؛ در حالی که بخشش، گروه خاصی را شامل است» (همان، حکمت ۴۳۷)؛ بنابراین، عدالت اجتماعی از دیدگاه ایشان عبارت است از تدبیر جامعه و امور مردم؛ به گونه ای که هر چیزی در جای خویش قرار گرفته و حق کسی ضایع نگردد؛ همچنین می فرماید: «لَا تُقَاتِلُوهُمْ حَتَّى يَبْدُؤَوكُمْ، فَإِنْ كُنْتُمْ بِحَمْدِ اللَّهِ عَلَى حُجَّةٍ وَ تَرْكُوكُمْ إِيَّاهُمْ حَتَّى يَبْدُؤَوكُمْ حُجَّةً أُخْرَى لَكُمْ عَلَيْهِمْ؛ فَإِذَا كَانَتِ الْهَرِيمَةُ بِإِذْنِ اللَّهِ فَلَا تَقْتُلُوا مُدْبِرًا وَ لَا تُصِيبُوا مُعَوَّرًا وَ لَا تُجْهِزُوا عَلَى جَرِيحٍ؛ با دشمن جنگ را آغاز نکنید تا آنها شروع کنند؛ زیرا بحمدالله حجت با شماست و آغازگر جنگ نبودنتان، تا آنکه دشمن به جنگ روی آورد، حجت دیگر بر حقانیت شما خواهد بود. اگر به اذن خدا شکست خوردند و گریختند، آن کس را که پشت کرده، نکشید و آن را که قدرت دفاع ندارد، آسیب نرسانید و مجروحان را به قتل نرسانید» (همان، نامه ۱۴).

در آیه شریفه (فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ) (النساء: ۵۹) چون خطاب به مؤمنین است پس تنازع بین مؤمنین است و نه تنازع بین اولی الامر؛ چون اگر بین اولی الامر تنازع باشد، یکی حق است و دیگری باطل و چگونه خداوند فرمان اطاعت از باطل را داده است. (طباطبایی، ۱۳۹۰ ج ۴: ۴۰۱) پس اگر هدف، تربیت زمامداران در مسیر حق است، باید به این اصل توجه نمود که همراستا و متحد با رسول خدا، ائمه حق و زمامداران مسیر الهی باشند و در همین سوره خداوند حکومت اسلامی را دعوت می کند که در راه خدا و مستضعفان پیکار کنند؛ (النساء: ۷۶)

جدول ۳. نمونه‌هایی از کدهای باز (مضامین پایه)؛ ویژگی‌های دینی زمامداری تربیت‌یافته قاسم سلیمانی

عبارات کلیدی اسناد چابی	کدگذاری باز؛ مضامین پایه
قاسم سلیمانی در وصیت نامه اش شهادت می دهد: اشهد أن لا اله الا الله و اشهد أن محمداً رسول الله و اشهد أن امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب و اولاده المعصومین اثنی عشر ائمتنا و معصومیننا حجج الله، (وصیت نامه سلیمانی، ۱۴۰۰، ۳۸-۴۱). شهادت می‌دهم که قیامت حق است، بهشت و جهنم حق است، سؤال و جواب حق است، معاد، عدل حق است (همان).	شهادت به توحید شهادت به نبوت شهادت به امامت
	شهادت به قیامت حق بودن بهشت و جهنم حق بودن سؤال و جواب حق بودن معاد حق بودن عدالت
	خداوند! ای قادر عزیز و ای رحمان رزاق که مرا در مسیر فاطمه اطهر و فرزندان در مذهب تشیع، عطر حقیقی اسلام قرار دادی! (همان، ۷-۴).
	برادران و خواهرانم! برای نجات اسلام، خیمه ولایت را رها نکنید. خیمه، خیمه رسول الله است. از اصول مراقبت کنید. اصول یعنی ولی فقیه، خصوصاً خامنه‌ای عزیز که از اولیای الهی است و نزدیک‌ترین صفات را به ائمه اطهار دارند. حرمت او را حرمت مقدسات بدانید (همان، ۱۶-۱۵).
	با توجه به سخن امام علی (ع) که می‌فرماید: «در راه خدا آنطور که شایسته است و حق جهاد ادا می‌شود، جهاد کن و هرگز سرزنش سرزنش‌کنندگان تو را از راه تلاش در راه خدا باز ندارد و در دریای مشکلات برای رسیدن به حق، فرو رو، هر جا که باشد» (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱).
	قرار گرفتن در مسیر اسلام، مذهب تشیع، فاطمه اطهر و فرزندان
	ترغیب به بیعت با ولایت فقیه نلغزیدن در اعتقادات و باورها

جدول ۴. کدگذاری محوری و انتخابی؛ ویژگی‌های دینی زمامداری تربیت‌یافته قاسم سلیمانی

مقوله (کد انتخابی)	کدهای محوری	کدگذاری باز؛ مضامین پایه
تربیت‌یافتگی دینی	داشتن اعتقادات و باورهای اصیل معنوی و زیست ایمانی در پرتوی آنها	اهل نماز بودن خانواده- اهل حلال و حرام بودن خانواده- پرداخت زکات مال به وسیله پدر- علاقه به ماه رمضان و روزه- توجه والدین به مسائل دینی و علاقه‌مند شدن فرزندان خانواده به دین و اصول و فروع آن- توجه به زیارت امام‌زاده‌ها- دادن آش نذری- برپا کردن روضه امام حسین (ع)- خانواده اهل تدین- خانواده عاشق و پیرو اهل بیت- شهادت به توحید- شهادت به نبوت- شهادت به امامت- شهادت به قیامت- اعتقاد به حق بودن بهشت و جهنم- باور به حق بودن سؤال و جواب اخروی- اعتقاد به حق بودن معاد- حق بودن عدالت- سرباز وطن و ولایت بودن- قرار گرفتن در مسیر اسلام، مذهب تشیع، فاطمه اطهر و فرزندان- ترغیب به بیعت با اسلام- اعتقاد قلبی و راسخ ایشان به ولایت‌مداری- خواندن نافله در جوار روضه پیامبر (ص)- روزه گرفتن در شرایط سخت- عدم لغزش در اعتقادات و باورها

تبیین روایت تربیت‌یافتگی دینی زمامداری قاسم سلیمانی با نظر به ماهیت زمامدار تربیت‌یافته مبتنی بر آموزه‌های قرآنی با تأکید بر دیدگاه امام علی (ع)

چنانکه نتایج پژوهش در جدول شماره (۴) نشان می‌دهد، داشتن اعتقادات و باورهای اصیل معنوی و زیست ایمانی در پرتوی آنها، شاخص‌های مهم تربیت‌یافتگی دینی زمامداری شخصیت مورد پژوهش هستند. این شاخص‌ها دربرگیرنده ویژگی‌هایی چون خانواده عاشق و پیرو اهل بیت، شهادت به توحید، شهادت به نبوت و ... هستند که در جدول بدانها اشاره شده است. ایشان به عنوان زمامدار در استحکام حکومت دینی، متأثر از خانواده‌ای مذهبی و شیعی بود که از کودکی به فراگیری شناخت اصول و فروع دین اهتمام می‌ورزیدند و حلال و حرام را رعایت می‌کردند؛ همچنین مراسم مذهبی را از سر عشق و محبت به اهل بیت (ع) برگزار می‌کردند که با گذر زمان، شناخت ایشان در توحید، نبوت، امامت و معاد فزونی پیدا می‌کرد (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۳۸-۴۱). با توفیق مشرف شدن به حج و عتبات عالیات، شناختش در این زمینه دوچندان شد» (یوسف زاده، ۱۳۹۹: ۱۶۰-۱۵۹) و یکی از شاگردان برجسته امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای (مدظله العالی) شد. وی به شناخت عمیق رهبران دوران انقلاب اسلامی رسیده بود که در ترغیب به بیعت با آنها می‌گوید: «جهان اسلام پیوسته نیازمند رهبری است؛ رهبری متصل و منصوب شرعی و فقهی به معصوم. خوب می‌دانید منزّه‌ترین عالم دین که جهان را تکان داد و اسلام را احیا کرد؛ یعنی خمینی بزرگ و پاک ما، ولایت فقیه را تنها نسخه نجات‌بخش این امت قرار داد؛ لذا چه

شما که به‌عنوان شیعه به آن اعتقاد دینی دارید و چه شما که به‌عنوان سنی اعتقاد عقلی دارید، بدانید [باید] به دور از هرگونه اختلاف، برای نجات اسلام خیمه ولایت را رها نکنید. خیمه، خیمه رسول‌الله است. اساس دشمنی جهان با جمهوری اسلامی، آتش‌زدن و ویران کردن این خیمه است. دور آن بچرخید. والله! والله! والله! این خیمه اگر آسیب دید، بیت‌الله‌الحرام و مدینه، حرم رسول‌الله و نجف، کربلا، کاظمین، سامرا و مشهد باقی نمی‌ماند؛ قرآن آسیب می‌بیند» (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۷-۴). «از اصول مراقبت کنید. اصول یعنی ولی فقیه؛ خصوصاً این حکیم، مظلوم، وارسته در دین، فقه، عرفان و معرفت؛ خامنه‌ای عزیز را عزیز جان خود بدانید. حرمت او را حرمت مقدسات بدانید» (همان، ۱۶-۱۵).

امام خامنه‌ای در دیدار مردم قم در مورد ایشان می‌فرماید: «به‌شدت انقلابی بود. انقلاب و انقلابی‌گری خط قرمز قطعی او بود. این را بعضی‌ها سعی نکنند کمرنگ کنند. این واقعیت اوست. ذوب در انقلاب بود. انقلابی‌گری خط قرمز او بود. در این عوالم تقسیم به احزاب گوناگون و اسم‌های مختلف و جناح‌های مختلف و مانند اینها نبود؛ اما در عالم انقلابی‌گری چرا به‌شدت پای‌بند به انقلاب، پای‌بند به خط مبارک و نورانی امام راحل (رضوان‌الله‌علیه) بود». منظور رهبر به‌صورت غیرمستقیم، موضوع اعتقاد قلبی و راسخ قاسم سلیمانی به مسئله ولایت‌مداری بالای ایشان بود (نادری، ۱۳۹۹: ۷). نه‌تنها وی در زندگی‌اش در مسیر اعتقاداتش نلرزد؛ بلکه در سمت زمامداری در بحبوحه جنگ، بدون ترس و با یقین قلبی به خداوند به دل جنگ می‌رفت (یوسف‌زاده، ۱۳۹۹: ۵۴-۵۳).

با بررسی کلام امیرالمؤمنین در نهج‌البلاغه متأثر از آموزه‌های قرآن کریم درمی‌یابیم که آن حضرت نیز، تأکید زیادی بر ثابت‌قدم بودن در اعتقادات و باورها و زیست ایمانی داشته‌است. امام علی (ع) در ادامه نصایح و مواعظ دلسوزانه خود خطاب به فرزندش، امام حسن (ع) می‌فرماید: «وَجَاهِدْ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ وَ لَا تَأْخُذْكَ فِي اللَّهِ لَوْمَةٌ لَّائِمٌ وَ خُصِ الْعِمْرَاتُ إِلَى الْحَقِّ حَيْثُ كَانَ؛ در راه خدا آنطور که شایسته است و حق جهاد ادا می‌شود، جهاد کن و هرگز سرزنش سرزنش‌کنندگان تو را از راه تلاش در راه خدا باز ندارد و در دریای مشکلات برای رسیدن به حق، فرو رو، هر جا که باشد» (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱).

بنابراین، از کلام امام علی (ع) این‌گونه استنباط می‌شود که در مقابل جهاد در راه خدا و ادامه مسیر انتخابی، همواره موانع بازدارنده‌ای وجود دارد که نه‌تنها نباید از آنها تأثیر پذیرفت؛ بلکه باید با استقامت و شجاعت در مسیر انتخابی ثابت‌قدم مانده و با آنها مقابله کرد.

برخورداری از اراده‌ای پولادین در انجام کارها که از آن با عنوان استقامت و ثبات قدم یاد می‌شود، جهت‌دهنده مسیر زندگی بر مدار و مسیر عزت، سربلندی و پایداری در برابر ناملایمات

فردی و نابرابری‌های اجتماعی است. قاسم سلیمانی به‌عنوان یک زمامدار با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی، اسلامی و به‌ویژه اندیشه‌های متعالی امام علی (ع) در مسیر انتخابی خود ثابت‌قدم ماند و با اقتدار و عزت برای تحقق آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی تا رسیدن به فیض رفیع شهادت ایستادگی کرد (رستمی تاجیک، ۱۳۹۹: ۱۵۸).

جدول ۵. نمونه‌ای از کدهای باز (مضامین پایه) ویژگی‌های اخلاقی زمامداری تربیت‌یافته قاسم سلیمانی

عبارات کلیدی اسناد چاپی	کدگذاری باز؛ مضامین پایه
با وجود شدت فساد در جامعه به سمت فساد نرفت (سلیمانی، ۱۴۰۱: ۵۸).	پاکدامن بودن
حاج قاسم به اموال و دارایی و دیگر مظاهر دنیوی توجه نداشت (کرد فیروز جانی و رکنی لموکی، ۱۴۰۱: ۳۳-۳۴).	توجه نکردن به اموال دنیوی
کمتر موضوعی پیش می‌آمد او را بی‌تاب کند. در روبرو شدن با مسایل سخت، هیچ‌گاه احساس درماندگی نمی‌کرد. مخالفانش را می‌بخشید و با آنان طرح دوستی می‌ریخت؛ حتی خودشان را در حل مسائلی که بوجود آورده بودند، به کمک می‌گرفت» (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۲۴۵).	صبور بودن گذشت کردن کمک کردن به حل مشکل
مهدی ایرانمنش می‌گوید: «حاج قاسم گفته بود هر کس سلاح تحویل بدهد و دنبال شرارت نرود، در امان است. آمده بودند و اسلحه تحویل داده بودند. حاجی به قولش وفا کرد و به تک‌تکشان امان‌نامه داد» (یوسف‌زاده، ۱۳۹۹: ۲۹).	راستگو بودن عمل در گفتار و کردار در مقابل مردم
مضمون سخن امام علی (ع): «کسی که بعد از ما، در قلب، گفتار و عمل نیز با ما هم‌عقیده باشد، دین و ایمانش تقویت می‌شود» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۲).	هم‌عقیده بودن با امام علی (ع) در قلب و گفتار و کردار تقویت دین و ایمان
خداوند پیامبر اسلام را به عنوان زمامدار در مورد سجایای اخلاقی، به عظمت و نیکی یاد می‌کند (قلم: ۴)	در راستای سجایای اخلاقی بودن

جدول ۶. کدگذاری محوری و انتخابی ویژگی‌های اخلاقی زمامداری تربیت‌یافته قاسم سلیمانی

مقوله (کد انتخابی)	مفهوم	کدگذاری باز؛ مضامین پایه
تربیت‌یافتگی اخلاقی	مقید به اعمال صالح و فضایل اخلاقی	پاکدامن بودن - باحیا بودن - با آبرو بودن - به موقع تعصب داشتن - توجه نکردن به اموال دنیوی - خود را بدنام نکردن - اِبهت - نهی از منکر - امر به معروف - غرور و تکبر نداشتن - اجتناب از منت گذاری - خستگی ناپذیر و صبور بودن - تلاش و کوشش - شجاع بودن - ایثار و از خودگذشتگی - راستگو بودن - عمل در گفتار و کردار در مقابل مردم - نترس بودن - احترام به هم‌زمان - تنبیه کردن - دلخور نگذاشتن دیگران - هم عقیده بودن با اخلاق مورد نظر امام علی (ع) در قلب و در گفتار و کردار -

تبیین روایت تربیت‌یافتگی اخلاقی زمامداری قاسم سلیمانی با نظر به ماهیت زمامدار تربیت‌یافته مبتنی بر آموزه های قرآنی با تأکید بر دیدگاه امام علی (ع)

چنانکه نتایج پژوهش در جدول شماره (۶) نشان می‌دهد، مقید بودن به اعمال صالح و فضایل اخلاقی، مهم‌ترین شاخص تربیت‌یافتگی اخلاقی زمامداری شخصیت مورد پژوهش است. این شاخصه اصلی ویژگی‌هایی چون پاکدامن بودن، توجه نکردن به اموال دنیوی، برای خدا کارکردن، اِبهت، نهی از منکر، امر به معروف و ... را در برمی‌گیرد که در جدول بدانها اشاره شده است. ایشان در خانواده‌ای متدین و مذهبی تربیت شده بود و با وجود شدت فساد در جامعه به سمت فساد نرفت (سلیمانی، ۱۴۰۱: ۵۸). همچنان در سمت زمامداری به‌عنوان فرمانده، تعلق به موضوعات متعالی داشت. اینکه گفته می‌شود «الاعمال بالنیات»، نیت انسان هم بر پایه تعلقات است؛ بنابراین، تعلقات معنوی ایشان در اراده، عمل و در حرکت معنوی‌شان اثر اساسی می‌گذاشت (شکوریان فرد، ۱۴۰۱: ۵۶). تجسم زاهد واقعی در زمان ما بود. او بر همه کسانی که او را از نزدیک می‌شناختند یا با فعالیت‌هایش در عرصه‌های مختلف آشنا بودند، اثرگذار بود و همه این اثرگذاری‌ها با زهد، پارسایی، دل‌بسته نبودن به دنیا و مظاهرش حاصل شده بود. ایشان هرچند بزرگ‌ترین قدرت نظامی در جهان به حساب می‌آید، در دوران زندگی‌اش، ساده‌زیستی را مدل زندگی خود اختیار کرده بود (عسکری، ۱۴۰۰: ۱۰).

او به اموال، دارایی و مظاهر دنیوی نگاهی زاهدانه داشت. مهدی صدفی از دوستان و همشهریان‌ش می‌گوید: «یکی از خانه‌هایش در کرمان به محلی برای عزاداری حضرت زهرا (س) به عنوان مرکز فرهنگی برای ترویج معارف قرآنی و الهی و عترت تبدیل کرد» (کرد فیروز جانی و

رکنی لموکی، ۱۴۰۱: ۳۴-۳۳) و تا آخرین لحظه شهادت، مراسم مجلس بانوی بی بی فاطمه زهرا (س) را برگزار کرد و همچنان این مراسم بعد از شهادت ایشان پابرجاست (یوسف زاده، ۱۳۹۹: ۵۹).

قاسم سلیمانی نه فقط خود رغبتی به دنیا نداشت؛ بلکه اطرافیانش را نیز به زهد و دوری از دنیاگرایی دعوت می کرد. دخترش، زینب از قول پدر تعریف می کند: «مبادا مغرور شوید که پدران فلان مقام و مدال را دارد» (طهماسبی و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۶۹). قاسم سلیمانی در تمام اعمالش خداوند را مدّ نظر قرار می داد. بعضی از خصوصیاتش به وعده هایی که به اشرار در صورت تسلیم شدن داده بود، عمل می کرد (یوسف زاده، ۱۳۹۹: ۲۹). در مسیرهای پرخطری که برای امنیت جنوب شرق کشور می رفت، با خواندن آیه های قرآن به خداوند توکل می کرد و آرامش خاصی داشت (طهماسبی و دیگران، ۱۴۰۱: ۳۲). وقت کار با کسی تعارف نداشت. برایش فرقی نمی کرد که طرف رفیق سی و چهل ساله اش است یا تازه به او رسیده. به وقتش، شاید بدترین تنبیه های نظامی را به خرج می داد؛ اما نمی گذاشت روزی بگذرد و طرف دلخور بماند (شکوریان فرد، ۱۴۰۱: ۶۶). فرزندان قاسم سلیمانی، هر یک می توانستند داخل کشور از جایگاه پدرشان استفاده کنند. اگر یک اشاره به هر وزیر می کرد، می توانست شغلی مناسب برایشان فراهم کند. هیچ وقت نخواست از نام و مقامش استفاده شخصی کند. می خواست بچه هایش سالم باشند و روی پای خودشان بایستند. بسیاری از مردم، حتی بعد از شهادتش نمی دانند حاج قاسم چند فرزند دارد. زینب را به خاطر سخنانی های بعد از شهادت پدرش می شناسند؛ وگرنه قبل از شهادت حاج قاسم، کسی زینب را زیاد نمی شناخت (شیرازی و علامیان، ۱۴۰۱: ۲۸).

ایشان در عرصه سیاست خارجی، به جای دیپلمات ها از آبروی ملت و رئیس جمهورش دفاع می کند و خطاب به ترامپ می گوید: «شما نباید به ملت ما اهانت کنید. نباید به رئیس جمهور ما اهانت کنید» (مزدآبادی، ۱۳۹۸: ۱۵۳). این سخن قاسم سلیمانی برای جلوگیری از توطئه چینی دشمنان به ذهن متبادر می شود. وظیفه ما شیعیان است که همانند ایشان با تلاش، کوشش و همراه با اخلاص، شجاعت، ایثارگری، از خودگذشتگی و پافشاری بر عهد، شرایط و زمینه ظهور امام زمان (عج الله)، هم افق شدن با اهداف بلند و میثاق با آرمان های متعالی ایشان را فراهم کنیم (کرد فیروز جانی و رکنی لموکی، ۱۴۰۱: ۲۲). مردم این اخلاص الهی در گفتار و عمل را از ایشان دیدند که لقب سردار دل ها را بر او نهادند؛ به گونه ای که حضور چشمگیر اقشار مختلف مردم با سلیقه ها و افکار گوناگون در شهرهای کاظمین، بغداد، نجف، کربلا، اهواز، مشهد، تهران، قم و کرمان در تشییع پیکر ایشان، حیرت جهانی را برانگیخت (همان، ۴۰).

امام خامنه‌ای در دیدار با خانواده شهید، مضمون سخنشان همین نکته بود که توجه دل‌های مردم به سمت قاسم سلیمانی که ناشی از اخلاص و بزرگی ایشان است، دست خداست (علی‌نژاد، ۱۴۰۰: ۹۶) و نشأت گرفته از خالصانه توسل، توکل کردن، استمداد از خداوند (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۸-۱۴) و خواستار شهادت در راه اوست. ایشان در آخرین دست‌نوشته قبل از شهادتش می‌گوید: «خداوند! مرا بپذیر. خداوند! عاشق دیدارتم؛ همان دیداری که موسی را ناتوان از ایستادن و نفس‌کشیدن نمود. خداوند! مرا پاکیزه بپذیر» (علی‌نژاد، ۱۴۰۰: ۴۶)

این سخنان عارفانه قاسم سلیمانی با خداوند، گویای فرازی از دعای کامل است. این لحن لطیف و عمیق، ناشی از مستغرق بودن وی در دریای بی‌کران مناجات‌های اهل بیت عصمت و طهارت است. چه الگویی بهتر از امام علی (ع) و چه کلامی زیباتر از کلام ایشان که می‌فرمایند: «اللَّهُمَّ وَأَسْأَلُكَ سُؤَالَ مَنْ إِشْتَدَّتْ فَاقَتُهُ، وَأُنْزِلَ بِكَ عِنْدَ الشَّدَائِدِ حَاجَتُهُ، وَعَظُمَ فِيْمَا عِنْدَكَ رَغْبَتُهُ؛ خدایا! از تو درخواست می‌کنم؛ درخواست کسی که سخت تهدیدست شده و بار نیازش را به هنگام گرفتاری‌ها به آستان تو فرود آورده و میلش به آنچه نزد توست، فزونی یافته» (فلسفی، ۱۳۸۵: ۶۵)؛ همچنین ایشان در وصیت‌نامه خود بر حفظ نظام به همگان، مخصوصاً به مراجع سفارش مؤکد می‌کند و در عبارتی خطاب به آنان می‌نویسد: «سربازتان (سلیمانی) از یک برج دیده‌بانی دید که اگر این نظام آسیب ببیند، دین و ارزش‌های آن - که شما در حوزه‌ها استخوان خرد کرده‌اید و زحمت کشیده‌اید- از بین می‌رود» (طهماسبی و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۴۵).

بنابراین، قاسم سلیمانی به‌عنوان زمامدار تربیت‌یافته، با توجه به مقید بودن به اعمال صالح و فضایل اخلاقی، مصداق روشنی از کلام امیرالمؤمنین، علی (ع) و قرآن کریم است.

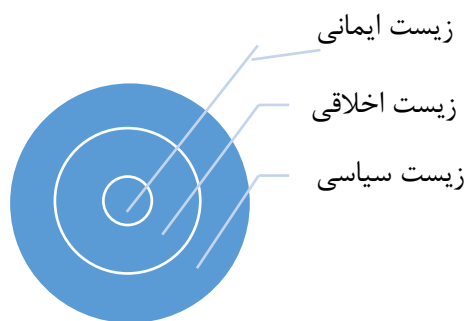
«وَمِنْ كَلَامٍ لَهُ (عليه السلام) لَمَّا أَظْفَرَهُ اللَّهُ بِأَصْحَابِ الْجَمَلِ: وَقَدْ قَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ وَدِدْتُ أَنْ أَخِي فَلَنَا كَانَ شَاهِدَنَا لِيَزِي مَا نَصَرَكَ اللَّهُ بِهِ عَلَى أَغْدَائِكَ فَقَالَ لَهُ (عليه السلام) أَهْوَى أَخِيكَ مَعَنَا؟ فَقَالَ نَعَمْ. قَالَ فَقَدْ شَهِدْنَا، وَلَقَدْ شَهِدْنَا فِي عَسْكَرِنَا هَذَا أَقْوَامَ فِي أَصْلَابِ الرَّجَالِ وَ أَزْخَامِ النِّسَاءِ سَيَزَعُفُ بِهِمُ الرِّمَانُ وَيَقْوَى بِهِمُ الْإِيمَانُ؛ پس از پیروزی در جنگ بصره در سال ۳۶ هجری، یکی از یاران امام علی (ع) گفت: دوست داشتم برادرم با ما بود و می‌دید که چگونه خدا تو را بر دشمنانت پیروز کرد. امام (ع) پرسید: آیا فکر و دل برادرت با ما بود؟ گفت: آری. امام فرمود: پس او هم در این جنگ با ما بود؛ بلکه با ما در این نبرد سهیمند. آنهایی که حضور ندارند، در صلب پدران و رحم مادران هستند؛ ولی با ما هم عقیده و آرمان‌اند، به‌زودی زاده می‌شوند و دین و ایمان به‌وسیله آنان تقویت می‌گردد» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۲).

خداوند در مورد پیامبر اسلام (ص) به عنوان یک زمامدار، از سجایای اخلاقی ایشان به عظمت و نیکی یاد می‌کند و می‌فرماید: «وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ؛ و یقیناً تو بر بلندای سجایای اخلاقی

عظیمی قرار داری» (قلم: ۴) و نیز در سوره احزاب آیه ۲۱ ایشان را الگوی نیکو برای مسلمانان در همه ی زمینه ها در ایمان و اخلاص، در زهد و تقوی، در صبر و استقامت، در توکل و فداکاری، در شجاعت و دلاوری، در نظم و نظافت، در عبادت و خودسازی و خلاصه در تمام اعتقادات، اعمال و گفتار معرفی می نماید و می فرماید: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا؛ یقیناً برای شما در [روش و رفتار] پیامبر خدا الگوی نیکویی است برای کسی که همواره به خدا و روز قیامت امید دارد؛ و خدا را بسیار یاد می کند» (احزاب: ۲۱) و در سوره بقره آیه ۲۸۵، در مورد تطابق گفتار با اعمال، رسول خدا را از نفوذ اخلاقی او یاد می کند.

نتیجه گیری

الگوی نسبت تربیت یافتگی سیاسی با تربیت یافتگی دینی و اخلاقی در اندیشه و منش زمامداری قاسم سلیمانی: کنش ورزی سیاسی و زمامداری در پرتو دینداری و اخلاق گرایی از با هم نگری و ترکیب مضامین ناظر به تربیت یافتگی سیاسی شخصیت مورد پژوهش با مضامین ناظر به تربیت یافتگی اخلاقی و دینی ایشان می توان گفت مفهوم بنیادین و کلان برخاسته از الگوی اندیشه و منش زمامداری ایشان « کنش ورزی سیاسی و زمامداری در پرتو دینداری و اخلاق ورزی» می باشد. این الگورا می توان به شیوه ی ذیل ترسیم نمود:

الگوی کنش ورزی سیاسی و زمامداری در پرتو دینداری و اخلاق گرایی قاسم سلیمانی

طبق الگوی پیشنهادی این پژوهش به نظر می رسد که نسبت زیست ایمانی، زیست اخلاقی و زیست سیاسی زمامداری قاسم سلیمانی به گونه ای می باشد که مبنای همه کنش های سیاسی ایشان در عرصه اجتماع و زمامداری، باورهای دینی و اخلاقی ایشان در پرتو آموزهای قرآنی و اسلامی است؛ به عبارتی دیگر، تربیت سیاسی ایشان عین شده با تربیت دینی و اخلاقی زمامداری او است. برای فهم عمیق تر تربیت سیاسی ایشان، یعنی مجاهدت، باید دانست که وی

در سختی و راحتی خدا را می‌سنایید و به او توکل می‌کند. روزه‌دار است و از نماز خود محافظت می‌کند. او به‌گونه‌ای از خود گذشته بود که وجودش پرتویی از نور ولایت خدا و محبت اهل بیت (ع) بود، کارهایش حسنه و اثرگذار بود و در مقابل دشمنان و مستکبران، محکم و قاطع و بدون ترس می‌ایستاد؛ به‌گونه‌ای که با نام او تن دشمن به لرزه می‌افتاد؛ ولی با مؤمنان، مهربان و متواضع بود (شکوریان فرد، ۱۴۰۱: ۷-۱۰). وی مصداق آیه «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ»^۱ (فتح: ۲۹) بود. وی با شهادتش نه تنها از یادها نرفت؛ بلکه به‌عنوان الگویی مقاوم، مجاهد و مؤمن، تاریخ‌ساز شد و گستره ملت ایران را جهانی کرد.

چرا که اسلام یک دین جامع است و تنها در پی تبیین رابطه انسان با خدا یا خود نیست؛ بلکه رابطه فرد با جامعه را نیز مد نظر دارد. شناخت بنیادهای اندیشه اسلامی، مانع از ورود افکار انحرافی و جریان‌های گمراه‌کننده در سطح اجتماع می‌شود. اسلام برای اجرای احکام خود نیازمند استفاده از قدرت است؛ اما قدرتی که خود هدف نباشد و برای اینکه دستورهای اسلام، عملی شود، باید فرد، اختیار استفاده از قدرت را داشته باشد، این فرد، زمامدار در آن جامعه است، اما نکته اینجاست که هر فردی نمی‌تواند این اختیار را داشته باشد. برای این کار باید مشروعیت داشته باشد. با نگاهی به تاریخ اسلام، همچنین بررسی وضعیت جوامع اسلامی امروزی، مشخص می‌شود که این امر گاهی مورد غفلت بوده، بعضاً زمامداران در پی اجرای دین نبوده؛ در واقع مشروعیتی نداشته، همچنین غصب حق نموده اند، از آنجا که باورها و اخلاق زمامداران برای جامعه الگو است. جامعه بشری در عرصه‌های مختلف خود را ملزم به الگوپذیری می‌داند.

امام علی (ع) نیز در این زمینه می‌فرماید: «مَنْ نَصَبَ نَفْسَهُ لِلنَّاسِ إِمَامًا، [فَعَلَيْهِ أَنْ يَبْدَأَ] فَلْيَبْدَأْ بِتَعْلِيمِ نَفْسِهِ قَبْلَ تَعْلِيمِ غَيْرِهِ؛ وَ لْيَكُنْ تَأْدِيبُهُ بِسِيرَتِهِ قَبْلَ تَأْدِيبِهِ بِلِسَانِهِ؛ وَ مُعَلِّمَ نَفْسِهِ وَ مُؤَدِّبَهَا، أَحَقُّ بِالْإِجْلَالِ مِنْ مُعَلِّمِ النَّاسِ وَ مُؤَدِّبِهِمْ؛ أَنْ كَيْفَ خُودَ رَا پِيشَوَايَ مَرْدَمِ سَازد، پِيش از تَعْلِيمِ دِیْگَرِیَ بَايد بَهِ اَدبِ كَرْدنِ خَوِیشِ پِیردَازد، و پِيش از آن‌كِه بَهِ كَفْتارِ تَعْلیمِ فَرْمَايد، بَايد بَهِ كَرْدارِ اَدبِ نَمَايد، و آن‌كِه خُود را تَعْلیمِ دَهد و اَدبِ اَندُوزد، شایسته‌تر بَهِ تَعْلیمِ اَست از آن‌كِه دِیْگَرِیَ را تَعْلیمِ دَهد و اَدبِ اَمُوزد» (دشتی، ۱۳۹۱، ص ۶۳۹).

از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) روایت شده است که: «صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي إِذَا صَلَحَا صَلَحَتْ أُمَّتِي، وَ إِذَا فَسَدَا فَسَدَتْ أُمَّتِي. قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَنْ هُمَا؟ قَالَ: الْفُقَهَاءُ وَ الْأُمَرَاءُ؛ دُو گَروهِ از اَمتِ من، هَر گاه صَالِحِ گُشتند، هَمه اَمتِ صَالِحِ می‌گَرَدَد و چُون فَاسَدِ شُوند، هَمه اَمتِ فَاسَدِ می‌شُوند، عَرَضِ كَرْدند: اِی رَسولِ خُدا، آن دُو طَایِفَه كدامند؟ فَرمود: دَانشْمندانِ دِینی و فَرمانروایان» (ابن

۱. «مُحَمَّدٌ (ص) فَرستادۀ خُداست و كسانی كِه با او هَستند، در برابرِ كَفَّارِ سَرسخت و شَدید و در مِیانِ خُود مَهرِبان‌اند».

بابویه، (۱۳۸۱: ۳۷). بنابراین این موضوع در حکومت‌های دینی که متولیان، زمامداران آن اهل دین می‌باشند، از اهمیت و حساسیت بیشتری برخوردار است. چرا که صلاح و فساد جوامع به شدت متأثر از عملکرد اینان می‌باشد» (دلشاد تهرانی، ۱۳۹۷: ۲۳۸).

بنابراین ضرورت ایجاد می‌کند که در شرایط کنونی، با برنامه‌ریزی هرچه دقیق‌تر و اتخاذ و اجرای سیاست‌های متکی بر سعادت‌محور بودن و با توجه به هر دو بُعد دینی و اخلاقی، در جهت ایجاد اجتماع مناسب برای رشد و تکامل همه ابعاد انسان و با رعایت مصالح دنیوی، آخروی عموم انسان‌ها و پرهیز از سلطه‌گری ناروا و مبتنی بر قسط، عدل و نفی هر گونه ظلم، ستم و استبداد و در نهایت، با اجرای حدود الهی (عیوضی، ۱۳۹۰: ۱۲۱) بتوان شهروندانی وظیفه‌شناس و مسئولان و متولیان تربیتی در برابر امور دینی و اخلاقی پرورش داد؛ به‌طوری که در شرایط حساس، مانند تجاوز دشمنان خارجی یا توطئه‌های داخلی، خود به یاری نظام برخاسته و از آن دفاع کنند. مهم‌ترین عامل در ایجاد این انگیزه قوی، دین و ارزش دینی و عمل به ارزش‌های اسلامی است.

منابع

قرآن کریم.

- نهج‌البلاغه، دشتی، محمد (۱۳۹۷) ترجمه نهج البلاغه، تهران: ناشر امیر المومنین (ع).
- افشار، اسدالله (۱۴۰۰) سردار سلیمانی، سرداری که از نو باید شناخت (ضرورت شناخت ابعاد شخصیتی شهید سلیمانی)، تهران، سفیر اردهال.
- اکبری مزدآبادی، اکبر (۱۳۹۸) ذوالفقار، تهران، یا زهرا (س).
- امینی، سیدجواد؛ خلیلی باصری؛ محمدی (۱۳۹۹) تبیین منظومه (اعتقادی/ رفتاری) سپهبد شهید حاج‌قاسم سلیمانی به‌عنوان حکمران اسلامی، فصلنامه علمی- ترویجی حکمرانی متعالی: فصلنامه تخصصی مدرسه حکمرانی شهید بهشتی، ش ۱، ۱۶۰-۱۲۹.
- ابن بابویه، محمدبن علی (۱۳۸۱)، خصال، ترجمه محمدباقر کمره ای، تهران، کتابچی.
- بشارت، مهدی؛ ابراهیمی ورکیانی، محمود (۱۴۰۰)، الگوی سبک زندگی ایرانی- اسلامی در مکتب حاج‌قاسم سلیمانی، نخستین همایش بین‌المللی علمی و فرهنگی تاریخ و ادبیات پایداری در مکتب حاج‌قاسم، دانشگاه جیرفت، ۳۶۴-۳۴۹.
- جمالی، حسین (۱۳۸۶) مبانی علم سیاست، قم، مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی.
- دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۹۷) رهنمای دین «آسیب شناسی دین و دینداری در نهج البلاغه»، تهران، دریا.
- رستمی تاجیک، محمد (۱۳۹۹) زندگی به سبک جهادی: در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، تهران،

شهید کاظمی، رستمی نسب، عباسعلی (۱۴۰۰) مکتب و مدرسه درس آموز سرباز شهید حاج قاسم سلیمانی، کرمان، دانشگاه شهید باهنر کرمان.

سلیمانی، قاسم (۱۴۰۱) از چیزی نمی‌ترسیدم؛ زندگی‌نامه خودنوشت قاسم سلیمانی، تهران، مکتب حاج قاسم. سلیمانی، قاسم (۱۳۹۷) سخنرانی در همایش ملی نظام فکری آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای در گستره فرهنگ؛ تحلیل نظام فکری رهبر معظم انقلاب، دانشگاه شهید باهنر کرمان.

سلیمانی، قاسم (۱۴۰۰) میثاق‌نامه مکتب حاج قاسم؛ وصیت‌نامه الهی - سیاسی شهید سپهبد قاسم سلیمانی، تهران، انتشارات شهید کاظمی.

شکوریان فرد، نرجس (۱۴۰۱) حاج قاسم ۲. تهران، عهد مانا.

شکوریان فرد، نرجس (۱۳۹۸) حاج قاسم، قم، عهد مانا.

شیرازی، علی (۱۴۰۰) شاخص‌های مکتب شهید سلیمانی، قم، خط مقدم.

شیرازی، علی (۱۴۰۰) سیمای سلیمانی؛ خاطراتی از زندگی سردار سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی، قم، خط مقدم.

شیرازی، علی؛ علامیان، سعید (۱۴۰۱) حاج قاسمی که من می‌شناسم؛ روایت رفاقت چهل‌ساله. قم، خط مقدم. طباطبایی، محمدحسین؛ خسروشاهی، سیدهادی (۱۳۹۷) شیعه در اسلام، ج شانزدهم، قم، بوستان کتاب (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).

طهماسبی، عالمه؛ موسوی؛ قربانی (۱۴۰۱) سلیمانی عزیز؛ گذری بر زندگی و رزم سردار شهید حاج قاسم سلیمانی، قم، حماسه یاران.

عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی؛ فقیهی؛ شیخ زاده (۱۳۹۰) «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، اندیشه مدیریت راهبردی، ش ۲، ۱۹۸-۱۵۱.

عرفانی‌فر؛ علی (۱۳۹۹) «نقش راهبردی حاج قاسم سلیمانی در شکل‌گیری محور مقاومت و مدیریت توحیدی آن»، فصلنامه علمی - ترویجی حکمرانی متعالی: فصلنامه تخصصی مدرسه حکمرانی شهید بهشتی، ش ۱، ۸۰-۶۳.

عسکری، حسن (۱۴۰۰) «تطبیق شاخص‌های شخصیتی سید شهیدان مقاومت با توصیه‌های بیانیه گام دوم»، نخستین همایش بین‌المللی علمی و فرهنگی تاریخ و ادبیات پایداری در مکتب حاج قاسم، دانشگاه جیرفت، ۱۷-۱.

علی‌نژاد، محمد (۱۴۰۰) داروهای درد حاج قاسم، کاشان، محتشم.

عمیدزنجانی، عباسعلی (۱۳۸۷) مبانی اندیشه سیاسی اسلام، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

عیوضی، محمدرحیم؛ مرزبان، نازنین (۱۳۹۵) «بررسی مؤلفه‌های حکمرانی خوب از منظر امام خمینی (ره)»، مطالعات سیاسی جهان اسلام، ش ۳، ۱۱۷-۱۳۷.

فلسفی، امیر (۱۳۸۵) دعای کمیل، ترجمه ویلیام سی چیتیک و مهدی الهی‌قمشه‌ای، تهران، یساولی.

کرد فیروزجانی؛ اسدالله و محمدتقی رکنی‌لومکی، ۱۴۰۱، مکتب شهید سلیمانی (الگوی مدیران جهادی و تمدن‌ساز)، قم، زمزم هدایت.

نادری، احمد، ۱۳۹۹، «مکتب حاج قاسم؛ یادنامه سردار سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی»، نشریه گرا، ش ۷، ۲۷۹-۱.

یوسف زاده، احمد، ۱۳۹۹، شاید پیش از اذان صبح. تهران، سوره مهر.

COPYRIGHTS

© 2025 by the authors. Licensee Islamic Azad University Jiroft Branch. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

ارجاع: رستمی نسب دولت آباد زینب، یاری دهنوی مراد، علوی سیدحمیدرضا، الگوی نسبت تربیت یافتگی سیاسی با تربیت یافتگی دینی و اخلاقی در اندیشه و منش زمامداری شهید سلیمانی (مبتنی بر آموزه های قرآنی با تأکید بر دیدگاه امام علی (ع))، فصلنامه مطالعات قرآنی، دوره ۱۶، شماره ۶۳، پاییز ۱۴۰۴، صفحات ۱۸۴-۱۶۱.